

Summary

Genesis of Neruda's poetry book *Hřbitovní kvítí*

The paper attempts the new reading of one well-known Neruda's work that belongs to the canon of Czech literature, even though its exegets do not hide their embarrassments if that book has got an undeniable value or not. The paper contributes to the latent discussion about the book and suggests the esthetical norms of the 19th century, when the Neruda's work was written, and reconstructs genesis of *Hřbitovní kvítí*.

prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.
Katedra české literatury
Pedagogická fakulta
M. D. Rettigové 4
11639 Praha 1
dagmar.mocna@volny.cz

Reprezentace bratří Mašínů jako „nepřítel socialismu“ v povídkových souborech z nakladatelství Naše vojsko (1966–1987)¹

Josef Švéda

0. Úvod

V období mezi lety 1948 a 1989 existovalo mnoho institucí, které měly za úkol rozšiřovat příběhy o škůdcích socialistického zřízení a hrdinech, již s nimi zápasili. Jedním z takových podniků bylo i nakladatelství Naše vojsko, jehož primárním (avšak nikoliv jediným) úkolem bylo „formovat prostřednictvím četby politické vědomí vojáků základní služby i důstojnického sboru“ (Janoušek 2007: 79). Kromě mnoha dalších publikací zde vycházely i detektivní příběhy napsané podle „skutečných událostí“ o bojích Sboru národní bezpečnosti proti nepřátelům státu. Tyto povídky jsou zabydleny různými typy zločinců. Nejvýznamnější úlohu zde hráli ti z nich, kteří útočili na samotnou podstatu socialistického zřízení a usilovali o jeho poškození či dokonce o restauraci kapitalismu. Právě takový typ škůdců reprezentují bratři Mašínové. Jejich příběh je v českém kontextu poměrně dobře znám, takže jej nemusíme detailně popisovat.² Události, které ličí texty ve zkoumaném období, se po faktické stránce až na výjimky shodují s příběhy publikovanými po roce 1989.³ Jádrem sváru jsou ale samozřejmě otázky spojené s motivací bratří Mašínů, tedy proč tuto činnost vyvíjeli a zejména také, zda byla správná, či nikoliv. Právě v této oblasti se odehrává ideologický zápas, který budeme v následujícím textu popisovat.

¹ Text vznikl v rámci výzkumného projektu *Modely reprezentací v literárních diskurzích* (OPVK CZ.1.07/2.3.00/20.0125), spolufinancovaného Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

² Ctírad a Josef Mašínové po roce 1948 založili skupinu, která měla za cíl bojovat proti komunistickému režimu. Při jejich činnosti bylo zabito několik osob. Bratři Mašínové se společně s Milanem Paumerem v roce 1953 dostali přes Východní Německo do Berlína a poté vstoupili do americké armády.

³ Viz např. Rambousek (1990); Němeček (1998); Novák (2004); Masin (2005), Mašín (2010) ad.

Naším cílem není ukázat, v čem se verze mašinovských vyprávění publikované v období státního socialismu liší od historické „pravdy“. Mnohem zajímavější se nám jeví zkoumání toho, jakým způsobem se narativy snaží čtenáře přesvědčit o správnosti své ideologické pozice a také jak jsou tato stanoviska skloubena s potřebou zasadit je do detektivního žánru. Jedním z našich cílů bude tedy sledování toho, jak se takto vystavěné mašinovské příběhy dostávají do dynamické oscilace „s ideologicky zakládanou strukturací a stratifikací hodnot, přesvědčení a víry, jež je proponována dobovými politickými diskurzí“ (Bílek 2007: 7). Nejedná se však jenom o detektivky, ale také o příběhy „podle skutečných událostí“, kde bratři Mašínové a jejich společníci vystupují jako „škůdci“ socialismu. Budeme proto sledovat, jakými způsoby se ve všech těchto narativech dělají z Mašinů loupežní vrazi a jak tyto způsoby reprezentace souvisejí s dobovou dominantní ideologií.

1. Kontext „socialistické detektivky“

Padesátá léta vyznávající budovatelský optimismus nebyla vhodnou dobou k tomu, aby se příliš psalo o rozvracecích státu, kterým se podařilo uprchnout na Západ a k tomu ještě vstoupit do americké armády. Je možné, že z tohoto důvodu se bratři Mašínové a jejich skupina po sérii článků v tisku neobjevují.⁴ Nicméně v následujících dekáдах vychází o jejich případu několik povídek, které jsou součástí detektivních knih napsaných podle skutečných událostí. Tyto knihy byly vydávány nakladatelstvím Naše vojsko.⁵ První z nich je soubor povídek z roku 1966 s názvem *Tady bezpečnost* (Jánský 1966), který byl součástí dvoudílného cyklu. Druhý díl *Bezpečnost zasahuje* (Jánský 1967) vyšel o rok později. Pod pseudonymem Rudolf Jánský se skrývají autoři Rudolf Kalčík a Jan Vítek.⁶ Historická reportáž o případu bratří Mašinů s názvem *Teror* vychází původně na pokračování v časopise *Československý voják*,⁷ poté byla zařazena do souboru *Tady bezpečnost*. Některé případy z tohoto cyklu byly též později námětem *Třiceti případů majora Zemana*. Kromě případu bratří Mašinů, který byl ztvárněn v epizodě *Strach*, je to povídka *Strýček smrt*. Ta pojednává o trestné činnosti

⁴ Pokud se o případu psalo, tak to nebylo příliš významné. Historické zdroje se o tom nezmiňují.

⁵ Podle Petra Blažka a Olgy Bezděkové vznikly tyto knihy na objednávku tajné policie (Mašin 2010: 12–13).

⁶ Kalčík se proslavil svými příběhy o příslušnících pohraniční stráže na Šumavě, zejména pak scénářem k filmu *Král Šumavy*. Jan Vítek psal povídky a jiné texty z vojenského prostředí – *Říci ne* (1965), *Kluci, znáte vojáky?* (1966).

⁷ Viz Jánský (1965).

spjaté s převáděním přes hranice (díl *Bestie*). V povídce *Adrianina nit* je také zpracován příběh o falšování potravinových lístků, který je v zemanovské sérii zastoupen dílem *Mědirytina*.

Tady bezpečnost a *Bezpečnost zasahuje* patří do kontextu socialistické detektivky. Ta byla „rozvinuta do podoby historického cyklu, který měl svědčit o společenském vývoji od roku 1945 do současnosti“ (Janoušek 2008a: 429). Pevný ideologický rámec zde tvořily povídky o skutečných událostech, jako byla činnost bratří Mašinů, které se však střídaly s „politicky neutrálními případy, volnými tak, aby byl čtenář zaujat senzační látkou (např. sériové vraždy)“ (Ibid.). Nejedná se jenom o případy čistě politické, ale nalezneme zde i jinou trestnou činnost jako peněžní podvod (*Podvod jako Brno*) či sérii vražd se sexuálním motivem (*Případ Václava Mrázka*). Stejně jako později v zemanovské sérii, i tady se konstruuje protiklad mezi starou „galérou“, pro kterou už v socialistickém světě není místo (*Konec starých časů, Rok háčkaře*), a mnohem zákeřnější kriminalitou jako formou „odporu proti nastupujícím společenským silám“ (Jánský 1966: 51). Pachatelé těchto trestných činů se rekrutují z někdejších společenských elit (podnikatelé, magistrátní úředníci, architekti apod.).

Další knihy, v nichž najdeme případ skupiny bratří Mašinů, vycházejí v období tzv. normalizace. Po částečném uvolnění, které nastalo v šedesátých letech, přichází opět recidiva „kriminální a špionážní prózy ‚budovatelského‘ typu, pro niž byl zločin součástí boje pokrokových a reakčních sil a zločinnost byla dána třídní predestinací postav a jejich politickými postoji“ (Janoušek 2008b: 576). Mašinovská látka je zpracována v povídce *Operace Konvalinka*, která je součástí knihy *Životy pro život* (Šulig 1976).⁸ Příběhy opět pojednávají o různých formách kriminální trestné činnosti namířených proti socialistické zákonnosti. Kromě domácí teroristické aktivity skupiny bratří Mašinů se výbor zaměřuje na boj bezpečnosti se špióny vysílanými západními rozvědkami v padesátých letech (*Vražda v Černé ulici, Partie Černé Miky*). Je zde také zpracován případ nezdařeného únosu letadla na lince Praha–Brno–Bratislava (*Vzdušní piráti*)⁹ a odhalení zločinu člena tajné nacistické organizace Werwolf (*Muž v pozadí*).

Další mašinovská povídka s názvem *Mrtví nemluví*, kterou budeme analyzovat, pochází ze stejnojmenné knihy Františka Vrbeckého (1985).¹⁰ V tomto souboru již nenalezneme politicky neutrální případy jako vraždy se sexuálním

⁸ Jako autor je uveden R. J. Šulig, což je pseudonym Josefa Glückseliga, který se věnoval psaní popularizačních a detektivních knih – *Atentáty na umění* (1971), *Centrála mlčí* (1978), *Dáblův trezor* (1983), *Dvakrát proti zločinu* (1984).

⁹ Není to však stejný případ únosu letadla jako v epizodě *Mimikry* ze série *Třicet případů majora Zemana*.

¹⁰ František Vrbecký je pseudonym spisovatele Zdeňka Šarocho, který je autorem detektivních povídek a reportáží zejména o českých pohraničnících – *Výstřely z hranice* (1974), *Cestami otců* (1976), *S nabitou zbraní* (1982), *V srdci Šumavy* (1988).

podtextem či obyčejné podvody. Každá povídka se naopak věnuje politicky exponovaným případům, které se staly během prvních deseti let od konce války. Kniha je na přebalu charakterizována následovně:

„Pod společným názvem *Mrtví nemluví* shromáždil František Vrbecký sedm skutečných případů z bojů s nepříteli socialismu v naší vlasti. Zpracoval je na základě spisové, zejména soudní dokumentace, ale i podle svědectví pamětníků. Všechny se udály v prvním poválečném desetiletí. Autor je v knize seřadil podle časové posloupnosti, literárně v nich podtrhl podstatné skutečnosti. Teroristickou a diverzní činnost skupiny vedené bratry Mašínovými dokumentuje ústřední příběh, jenž dal celé knize jméno.“ (Vrbecký 1985)

První povídka *Otec a syn* tak líčí osudy fašisty Igora Moravce, jehož otec Emanuel byl známým protektorátním ministrem. Případ z roku 1955 s názvem *Akce straky* vypovídá o rozkrádání konfiskátů po Němcích, které měla mít na svědomí „protistátní sabotážní a rozvratná skupina“ vedená Jaroslavem Kratovínem. Povídka s názvem *Vražda na pokyn* se vrací k babickému případu. Stejně jako v zemanovské sérii je i zde po vylíčení toho, jak se věci „skutečně“ udály, zmíněna snaha ze strany reformních žurnalistů o revizi případu v roce 1968. Nařčení, že byl celý případ zinscenován Státní bezpečností, je však dle autorů bezpečně vyvráceno. V dalších povídkách opět vystupují zavilí nepřátelé socialismu, kteří se rekrutují z řad bývalé buržoazie a kléru (*Výstřel v ratajské oboře, Ve jménu boha a svobody*), či jsou naverbováni americkou rozvědkou jako agent-chodec Ota Rambousek (*Takoví byli a zůstali*).

Poslední analyzovaná povídka zpracovávající příběh bratří Mašínů vyšla v roce 1987 v souboru *Příběhy věrnosti a cti* autorské dvojice Aloise Císaře a Oty Holuba (Císař – Holub 1987).¹¹ Jedná se o druhé, doplněné vydání knihy, která vyšla původně v roce 1979 (Císař – Holub 1979). Mašínovská látka je zpracována v povídce *V erbů zlo a nenávisť*. Tento soubor se od ostatních knih odlišuje svým zaměřením na příběhy příslušníků bezpečnosti, kteří padli v boji „za socialistické Československo, proti třídnímu nepříteli, za ochranu klidu, pořádku a bezpečnosti občanů naší vlasti“ (Císař – Holub 1987: 13). Povídky jsou opět řazeny chronologicky, přičemž mapují události od konce druhé světové války a „ostré třídní boje“ let padesátých až k případům z počátku let osmdesátých. Vrahové policistů však nejsou jenom špióni zahraničních rozvědek či jiní „rozvraceči“

¹¹ Alois Císař se též (společně s Otou Holubem a Vlastislavem Kroupou) podílel na skriptech *Tradice sboru Národní bezpečnosti: Zákl. skripta k historii SNB 1945–1970* vydané Federálním ministrem vnitra. Ota Holub se věnoval vojenské historii a literatuře faktu – *A věže mlčí* (1973), *Pět minut před půlnocí* (1977), *Zrazené pevnosti* (1982), *Stůj! Finanční stráž!* (1987).

státu, ale také například zloději a recidivisté. Jenom některé případy v tomto souboru jsou tedy vyloženy politické.

Všechny tyto povídkové knihy jsou paratextově označeny jako faktické, založené na skutečných případech. Změněna jsou údajně jenom jména vyšetřovatelů. Vypravěči povídek se zpravidla stylizují do role historiků či badatelů, kteří čtenáři sdělují na základě archivních materiálů a dokumentů, jak se věci staly. Na historické prameny se zde ovšem neodkazuje. Jedná se o historické fresky, kdy jsou tyto případy vyprávěny z pozice shodné s oficiální komunistickou interpretací poválečných dějin. Rok 1948 zde hraje klíčovou úlohu, neboť je reprezentován jako konečné vítězství „lidu“:

„Byla to léta, kdy v ostrém třídním boji s politicky poraženou buržoazií, podporovanou ze zahraničí, byly v naší zemi budovány základy socialismu. Na československých bezpečnostních orgánech ležela velká odpovědnost za ochranu republiky, jejího společenského a státního zřízení, za zajišťování pokojné budovatelské práce a dosažených revolučních vymožeností pracujícího lidu.“ (Vrbecký 1985: 234)

Analyzované detektivní knihy tak jsou charakteristické svou specifickou interpretací historie. Padesátá léta jsou viděna jako doba úspěšného třídního boje za spravedlivou společnost. Po „nesmyslech a zmatcích“ Pražského jara se jejich reprezentace opět navrátila k „normálu“, tedy k výkladům historie, které vznikaly před rokem 1968. Sice se zde přiznává, že v padesátých letech došlo „k některým chybám a omylům, i k porušování socialistické zákonnosti“, nicméně pro tuto dobu nejsou charakteristické tyto chyby a omyly, ale zejména „veliké dílo, které náš pracující lid v houževnatém zápase s vnitřními i vnějšími nepřáteli pod vedením strany vytvořil a které přetrvá navěky“ (Vrbecký 1985: 235). Dějiny jsou tak reprezentovány skrze boj, který musely vykonat ozbrojené složky mladého socialistického státu. Tento zápas je v rozebíraných povídkových knihách prohlášen za vyhraný. Příběhy jsou součástí minulosti, a proto se také vypravěči stylizují do role historiků. K událostem se autoři vracejí proto, aby „zejména mladé generaci přiblížili dobu třídních zápasů let padesátých, která jsou pro ni už historií“ (Ibid. 111). U Vrbeckého jsou navíc minulé události dávány do kontrastu s poklidnou a spokojenou přítomností (úspěchy JZD, výstavba kulturních zařízení apod.) jako důkaz konečného vítězství socialismu.

Příběh bratří Mašínů, jak vidíme, není nikde pojednán samostatně. Jejich skupina není reprezentována jako nijak výjimečná, jak tomu je v polistopadových mašínovských reprezentacích.¹² Jsou součástí širokých skupin diverzantů a škůdců socialismu. Nicméně důležitost případu je zdůrazněna tím, že názvy z povídek o jejich trestné činnosti (respektive motivy z nich) se dostávají do názvů samotných knih. V *Mrtví nemluví* je povídka o mašínovském „teroru“ ozna-

¹² K tomu viz Švéda (2012).

čena za ústřední. Jistá důležitost je tedy Mašinům přikládána, ale nikdy nejsou vyobrazeni jako jediní odpůrci režimu. Je nasnadě, proč byla k persvazivnímu působení zvolena právě detektivní povídka. Tento žánr má jistou přitažlivost pro širokou čtenářskou obec. Ze stejného důvodu vznikl seriál o majoru Zemánovi.¹³ Pokud jsou „politické“ případy spojeny s jinou kriminální trestnou činností, vzniká zdání, že všechny tyto (zlo)činy jsou na stejné úrovni. Nicméně je také jasné, že pro politickou motivovanost činnosti bratří Mašinů nelze případy zcela vystavět jako klasickou detektivku anglosaského typu.¹⁴ Doktrína socialistického realismu totiž neuznává genialitu a výjimečnost hlavního hrdiny. Ten sice může být významným činitelem v dějinách, nicméně je vždy svázán jejich objektivní zákonitostí. Jednotlivcem nemá šanci dějiny výrazně ovlivnit či pozměnit (Bílek 2007: 41). Do hry také však zákonitě vstupuje legitimita daného režimu, která musí být za každou cenu obhájena, aby byl politický motiv činů čtenářem považován za nemorální a odsouzeníhodný. V období po roce 1948 se proto rozvinul specifický typ detektivního žánru:

„Budovatelská kultura poznamenala českou kriminální prózu ideologizací jejích klíčových rysů. Žánrotvorný motiv zločinu měl sice v literatuře padesátých let velmi exponované postavení a patřil k nejfrekventovanějším tématům, nicméně byl interpretován způsobem, který ho zbavoval jeho fascinující tajemnosti a současně kladl zábrany detektivce jako nezávažné literární hře s předem neznámým viníkem, jenž má být odhalen pomocí logického úsudku či intuice. Zločin byl v budovatelské literatuře vnímán jako součást historické konfrontace „starého“ a „nového“ světa. Nebyl tedy nahodilým vybočením z řádu lidských věcí, nýbrž útokem na principy nového života vedeným reprezentanty překonané minulosti – třídně determinovanými reakcionáři, sabotéry či špióny vysílanými ze zahraničí. Každý kriminální skutek tak byl vlastně klasifikován a odhalen předem: byly známy jeho kořeny a projevy i nutnost a způsob jeho potrestání. Třídní predestinace zločinu a jeho spojování s neblahým dědictvím „starého“, předrevolučního světa zůstala přítomna i v tematickém repertoáru české detektivky šedesátých let.“ (Janoušek 2008a: 427)

Povídky o bratrech Mašinových spadají přesně do této kategorie. Střetávají se zde tedy dva typy diskurzů. Diskurz narativní, který je sblíží s detektivním žánrem, a diskurz ideologický, jenž jej naopak od tohoto narativního schématu odvádí a zasazuje do dějinného kontextu.¹⁵ Historie je zde interpretována

¹³ Seriál *Třicet případů Majora Zemana* byl velmi populární nejen v době svého prvního uvedení, ale stal se diváckým hitem i v éře postkomunistické (Kopeček 2008: 198).

¹⁴ Ke klasickému detektivnímu narativu viz sborník *Theory and Practice of Classic Detective Fiction* (Delamater – Prigozy 1997).

¹⁵ Zde navazujeme na studii Petra A. Bílka *James Bond a major Zeman: Sémantika narativní ideologie* (Bílek 2007: 100–118).

v souladu s komunistickým pojetím jako třídní boj proti nepřítelům socialismu. V následujícím oddíle budeme tedy sledovat, jakými prostředky se docílí toho, že Mašinové, jejich rodina a druhové jsou v povídkách vyliční jako vrazi a teroristé. Bude nás také zajímat, jak se texty odchylují od žánru klasické detektivky (narativního diskurzu) a přibližují se k ideologické interpretaci dějin.

1.2 Přetlačování narativního a ideologického diskurzu

Detektivní povídky věnované aktivitě bratří Mašinů se věnují důležitým akcím, které skupina provedla. Nalezneme zde útoky na stanice SNB v Chlumci nad Cidlinou a v Čelákovících, přepad automobilu s výplatami pro továrnu Kovolís a také zapálení stohů na Moravě. Útěk skupiny do Berlína je zde jenom zmíněn, ale není mu věnována taková pozornost jako v textech z postkomunistické éry. Na rovině faktické se komunistické reprezentace od polistopadových mašinovských vyprávění příliš neliší. Mašinové zabijí policisty Kašíka, Honzátku, pokladníka Rošického, zraní Jana Leciána, přepadávají auto s výplatami, zapalují stohy atd. V těchto vyprávěních jsou vyliční jako úkladní vrazi a teroristé. Vyprávěči těchto příběhů musejí čtenáře přesvědčit, že jejich činnost byla zločinná, neboť režim, proti kterému bojovali, byl od počátku legitimní a správný. Při naší analýze se budeme zaměřovat zejména na ty aspekty narativů, jejichž potenciál sledáme ideologicky produktivní.

Ve výstavbě vlastního děje se detektivky navzájem poněkud odlišují. Povídka Rudolfa Janského *Teror* (1966) začíná „in medias res“ unesením vozu taxikáře Šulce. Jedná se o první přepad policejní stanice v Chlumci nad Cidlinou. Ten zde není vyličen přímo, ale pouze z pohledu svědectví taxikáře. Zabití strážmistra Kašíka tedy není v narativu zobrazeno. Po nalezení těla Kašíka je přivolána bezpečnost, která rozjždí masivní vyšetřovací akci. Popisuje se zde mravenčí práce vyšetřovatelů, kteří se zaměřují zejména na „kulaky a vrstvy buržoazie“ (Janský 1966: 89). Čtenář však zatím nezná jména vrahů ani jejich motiv k vraždě. Unos sanitního vozu a následný atentát na stanici v Čelákovících je vyprávěn ve stejném modu. Policisté se soustředí zejména na nalezenou lahvičku s chlóroformem, která může být v případě zlomová. Podle nalezených stop vypravěč dedukuje, že se jedná o bezohlednou teroristickou skupinu zaměřující své útoky proti příslušníkům bezpečnosti. Motivem jejich činů bylo získání zbraní. Z toho se tedy vyvozuje, že motiv je ryze politický:

„Kde teroristy hledat? Odpověď byla zdánlivě lehká (a budoucnost jí dá za pravdu): mezi poraženou buržoazií, mezi likvidovanými venkovskými boháči. Tedy teror. V prvních dvou letech po Únoru 1948 se téměř nevyskytl; teprve od roku 1950 nastupuje buržoazie v oblasti teroru do útoku. Takové činy mají vždy obrovský ohlas, zastraší dokonce

některé skupiny obyvatelstva, povzbudí reakci; široké vrstvy občanstva je však hodnotí s odporem.“ (Ibid. 92–93)

Potvrzuje se tak původní domněnka, že vrazi musejí pocházet z „reakčních“ vrstev obyvatelstva. Zároveň text čtenáře přesvědčuje o tom, že naprostá většina lidí s těmito akcemi nesouhlasí. V narativu se dále líčí přepad automobilu s výplatami pro Kovolís, krádež donaritu a zapálení stohů u Pivína. Pachatelé však bezpečnosti stále unikají. Až poté, co je nahlášeno zmizení Václava Švédy, vyšetřovatelé zjišťují, zda nemá něco společného s paličskou akcí na Hané: „Václav Švéda... z téhle stopy se nesmí ztratit nic, jediný detail. Šetření se rozvíjí obrovskou rychlostí, Švédovy styky, jeho příbuzní. Jeho život je rozpitváván centimetr po centimetru, až se pracovníci bezpečnosti dostanou do Lošan, vesnice na Kutnohorsku, kde měl Švéda dříve statek. A tady dorazí k cíli, po dvou letech obrovského vypětí“ (Jánský 1966: 105). Dřívější hypotézy se tedy ukazují jako správné. Švéda je sice nezvěstný, ale je zjištěno, že byl zatčen při útěku do Berlína. Posléze je východoněmeckými orgány vydán zpět do Československa. Potom následuje líčení jednotlivých „akcí teroru“. Rekonstrukce případu tak je vlastně dějovým uzavřením příběhu. Splňují se očekávání čtenáře, neboť vražedci jsou identifikováni a je vyjasněn zrod skupiny i průběh jednotlivých akcí. Na konci vypravěč opět zasazuje příběh do specifického historického kontextu: „Končí příběh o teroristické skupině Mašínů, nejradičalnější špičce poražené buržoazie. Je nedomyslitelný od let, v nichž se jeho krvavý děj odehrával. Byla to doba ostrého třídního boje a činy skupiny jen přispěly k tomu, že se ještě přiostril. A tak se stalo, že Mašínové a spol. neprokázali těm, v jejichž zájmu stříleli a podřezávali, dobré služby“ (Ibid. 116).

Povídka *Teror* se do jisté míry drží detektivního žánru. Na začátku příběhu jsou vylíčeny zločiny, v průběhu narace jsou postupně vyšetřovány a na závěr jsou pachatelé odhaleni a čtenář je seznámen s motivací k jejich jednání. Na druhé straně zde schází postava detektiva, který by vedl vyšetřování. Jako by byl zločin objasněn samotným systémem. V předmluvě knihy je pouze zmíněn kapitán pražské kriminálky označovaný kafovskou zkratkou jako K. Tato postava v příbězích ovšem není nijak rozvinuta. Na kapitánovi K. je podstatné pouze to, že není typem geniálního detektiva jako je Sherlock Holmes. Důraz je kladen na realističnost vylíčení detektivní práce a také „pravdivost“ historie. Kapitán K. je představen jako ideální socialistický detektiv: „Protože se kapitán pražské kriminálky K. patrně nikdy nestane vzorem pro nového socialistického Sherlocka Holmese – ačkoli, víte, typ by to nebyl špatný – budiž alespoň na tomto místě výrok tohoto výtečného kriminalisty, hodný pozornosti: Vražda se musí vyšlapat. Kriminalistika jistě není listonoš, ale něco na oněch slovech je“ (Jánský 1966: 7). Postava kapitána K. proto v příběhu nehraje podstatnou roli. Jeho individuální detektivní aktivita je zde nahrazena týmem, potažmo celým bezpečnostním apa-

rátem. V tomto aspektu se celý soubor výrazně odchyluje od detektivního žánru klasického typu. Místo silného „romantického“ hrdiny je čtenáři nabídnuta poctivá práce kolektivu. Kapitán K. se tak zařazuje po bok dobových „kolektivních hrdinů“ socialistického realismu.¹⁶ Mašínové jsou zločinci nejenom proto, že vraždili a loupili, ale také kvůli tomu, že jejich činnost byla namířena proti komunistickému zřízení. Jejich třídní původ je k těmto činům přímo předurčil. Detektivka se tak transformuje z dobrodružství ve vypátrání zločinců k propagaci určitých hodnot a postojů. Čtenář je přesvědčován o tom, že Mašínové a jejich společníci, byli především vrazi a teroristé, neboť útočili na nový a spravedlivý státní režim. Tento aspekt výrazně přispívá k ideologizaci narativu.

Povídka R. J. Šuliga *Operace Konvalinka* ze souboru *Životy pro život* má odlišnou dějovou výstavbu než *Teror*, který byl spíše reportážní a více se držel událostí přímo spojených s aktivitou skupiny. *Operace Konvalinka* je v mnohem větší míře beletrizována. Začíná scénou ze svatby Václava Švédy, kde se v pozdních hodinách svádí řeč na politickou situaci. Mezi přítomnými je i Ctirad Mašín, který se zde rozhodne bojovat proti komunistům. Následuje dialog policisty Kašíka s nočním hlídačem Brejchou v den, kdy Mašínové přepadnou policejní stanici. *Operace Konvalinka* se podobá povídce *Teror*, neboť přepad chlumecké stanice ani zde není vylíčen přímo, ale pouze z pohledu taxikáře Šulce. Po tom, co se mu podaří rozvázat pouta, běží do Chlumce ohlásit, co se stalo, a spolu s hlídačem Brejchou nacházejí na stanici mrtvého Kašíka. Začíná vyšetřování, které vede příslušník Státní bezpečnosti nazvaný Ondřej Rýdl. Na místě činu nachází policisté stopy a rekonstruují možný průběh zločinu. Na předpokládaný politický motiv ukazuje i lístek se vzkazem, který přišel poštou do stanice v Chlumci nad Cidlinou odeslaný z Kolína: „To, co se stalo Kašíkovi, potká každého, kdo půjde s komunisty. Je-li vám život milý, opusťte službu! Hnutí konvalinka“ (Šulig 1976: 51). Ondřej Rýdl však ještě pořád nemá jistotu, že někdo vraždil z politických důvodů. Zločince tedy stále najisto nezná ani čtenář, ale v textu jsou různé indicie k tomu, aby vraha odhalil. Motiv konvalinek byl například zmíněn na začátku, když se Ctirad Mašín rozhodl pro boj s komunistickým zřízením. Po čelákovické akci je policistům jasné, že důvodem bylo získání zbraní. Ta je opět líčena pouze z pohledu zřízenců sanitního vozu a posléze rekonstruována policisty. Vyšetřovatelé musejí teroristy dopadnout dříve, než s uloupenými zbraněmi stihnou zaútočit. Přepady automobilu s výplatami pro Kovolís a pálení stohů na Hané jsou stejně jako v povídce *Teror* vylíčeny z pohledu svědků.

Průlom ve vyšetřování přináší až hlášení Švédovy ženy, že její muž je nezvěstný. Policistům sdělí, že ráno po tom, co všude hořelo, odešel do práce a už se ne-

¹⁶ V současných detektivních sériích americké produkce (např. *Kriminálka Miami*) také chybí postava geniálního detektiva. Nicméně jeho činnost je nahrazena moderní racionalitou, kterou zde zastupují vědecké postupy a vyspělá počítačová technika. Ty nahrazují sherlockovskou geniální dedukci.

vrátil. Expertiza střel a nábojnice dokazují, že přepad v Chlumci nad Cidlinou byl proveden stejnou zbraní, která zranila dobrovolného hasiče Jana Leciána. Ondřej Rýdl potom nachází kýženou spojitost mezi Švédou a jeho komplici z Kutnohorska: „Pepíku, vezmi přece rozum do hrsti. Švédové měli statek na Kutnohorsku. Zrovna v té oblasti, kde se vraždilo. A potom, když je jako kulaky z vesnice vystěhovali, odešli do Pivína na Hané. Mladý tam začal dělat na pile. Pár měsíců sekal dobrotu a obhlížel situaci. Potom se tam za ním stáhli ti jeho komplici z Kutnohorska a spustili to na Moravě...“ (Šulig 1976: 63). Policisté pak zjišťují, že Švéda měl kontakty s bratry Mašínovými a také že se jim spolu s Milanem Paumerem podařilo utéct do Západního Berlína. „Kulak“ Švéda a jeho komplic Zbyněk Janata však spravedlnosti neunikli.

Závěrečný oddíl potom rekapituluje zločiny Hnutí konvalinka a připomíná také, že tři jeho členové vstoupili do americké armády. Ondřej Rýdl nakonec dokončuje zprávu o zločinech teroristické skupiny a lituje smrt padlých soudruhů: „Odložil tužku a zadíval se do mrazem vymalovaného okna. Pomyslel na to, co se v strohé závěrečné zprávě neobjeví – na sny a touhy svých soudruhů, těch, kteří tu padli. Už nikdy nebudou snít a toužit. Dali své životy – pro život“ (Ibid. 66). Stejně jako v povídce *Teror* i zde můžeme konstatovat, že se vyprávění přibližuje k detektivnímu žánru. Policisté hledají stopy a rekonstruuji možné verze přepadů, na základě výsledků svědků se snaží identifikovat zločince. Rozuzlením děje je potom jejich vypátrání a usvědčení. Postava detektiva je zde o něco výraznější než v *Teroru*. Ondřej Rýdl vede vyšetřování a nakonec nachází klíčovou souvislost mezi Švédou a bratry Mašíny. Nicméně tato postava je „plochá“ a neurčitá jako kapitán K. ze souboru *Tady bezpečnost* a nehraje zde příliš významnou úlohu.¹⁷ Nejedná se o geniálního detektiva, který by použil své deduktivní schopnosti, bystrost a intuici, ale opět se zvýznamňuje mravenčí práce celého týmu vyšetřovatelů.

Zločin bratří Mašínů má opět ryze politické pozadí a do hry zde vstupují vnětextové obsahy. Činy zločinců samy o sobě bez znalosti historického kontextu nedávají smysl, nabývají ho až jejich zasazením do specifické dějinné situace. Jak poznamenává Petr A. Bílek, silně ideologizovaná tvrzení se dovolávají „obecně přijatelného povědomí o aktuálním světě, tj. pracují s mimetickou referencí“ (Bílek 2007: 111). Mašínové nebo Švéda tak kromě své narativní funkce „nepřítele“ spouští i tyto mimetické reference. Recipient musí znát historické souvislosti, aby mohl rozšifrovat motivaci antihrdinů k jejich činům. Skrze detektivní příběh se zde opět přenášejí jisté postoje a hodnoty, přičemž i v povídce *Operace Konvalinka* vítězí diskurz ideologický nad narativním.

Povídka *Mrtví nemluví* (1985) je ústředním příběhem stejnojmenného souboru. Ačkoliv byla kniha vydána v období počínající „perestrojky“, každý zde ztvárněný příběh má politický rozměr. Mašínové se tady opět zařazují po bok ostatním zločincům z padesátých let. Povídka *Mrtví nemluví* již nepatří do kategorie detektivního žánru. Spíše bychom ji mohli označit jako literaturu faktu. Vypravěč, který se stylizuje do role historika, hned na počátku identifikuje bratry Mašíny jako hlavní strůjce teroru: „Často jsem se nad stovkami stránek dokumentů musel ptát – jak se to všechno mohlo stát, kde byl prvopočátek té hrůzy, kterou rozsévají bratři Mašínové a jejich společníci. Vždyť nešlo o žádné kriminálníky nebo lidi psychicky narušené“ (Vrbecký 1985: 73). Po zmínce o minulosti jejich otce a snahách matky Zdeny vetřít se do KSČ jsou chronologicky reprezentovány všechny významné akce skupiny. Povídka obsahuje mnoho dialogů bratří Mašínů a jejich rodiny. Pozornost je zde plně upřena na vykreslení jejich charakterů a záměrů. Samotné zločiny jsou jednoznačně vysvětleny a jejich motivace je předem známá: nesouhlas se „spravedlivým“ politickým zřízením. Čtenáři není v průběhu narace odkrýváno žádné tajemství. Nedozví se nic ani způsobu, jakým policisté případ vyšetřovali. Dějové uzavření tedy logicky nezodpovídá žádné otázky ani nesplňuje čtenářova očekávání. Vyprávění končí útekem skupiny na Západ: „Definitivní stopa po Milanu Paumerovi a bratřech Mašínových končí v americké armádě. Slza hrdosti Zdeny Mašínové na nemocničním lůžku byla předčasná. Její synové a společníci z protistátní skupiny byli především vrazi. A jako takoví opravdu vešli do dějin mladého socialistického státu“ (Ibid. 107). Opět se končí persvazivním prohlášením o povaze činnosti bratří Mašínů. Toto konstatování však není pro čtenáře ničím novým. Narativní struktura je zde rozrušena. Mizí i postava detektiva a na jeho místo nastupuje vypravěč-historik, který čtenáři sděluje historickou pravdu.

Poslední povídka s mašínovskou látkou, která vznikla před listopadem 1989, s všeříkajícím názvem *V erbu zlo a nenávisť* ze souboru *Příběhy věrnosti a cti* (1987) se primárně nezaměřuje na bratry Mašíny, ale na jejich „oběti“, policisty Oldřicha Kašíka a Jaroslava Honzátky. Vypravěč ostatně na začátku konstatuje, že příběh bratří Mašínů je „až příliš známý, několikrát publikovaný, pojednává o něm jeden z dílů televizního seriálu o majoru Zemanovi“ (Císař – Holub 1987: 182). Na začátku se proto pouze ve zkratce připomíná teroristická činnost skupiny a pozornost se poté stáčí na „obyčejné hrdiny“, kteří za službu vlasti zaplatili životem. Vypravěč přibližuje životy Honzátky a Kašíka před druhou světovou válkou a líčí jejich rozhodnutí stát se příslušníky Sboru národní bezpečnosti a členy Komunistické strany Československa. Jádrem povídky jsou pak přepadení policejních stanic v Chlumci nad Cidlinou a v Čelákovících, která se shodují s předchozími narativními reprezentacemi. Jsou zde však obohacena o charakteristiky příslušníků SNB. Nalezneme v nich zprávy, které o padlých hrdinech vypracovali jejich nadřízení. Kašík je charakterizován jako pečlivý,

¹⁷ K dělení E. M. Forstera na postavy ploché („flat“) a plastické („round“) viz Forster (1954: 67).

přesný a ukázněný příslušník, který se podílel na „obraně výsledků Vítězného února“ (Ibid. 191). V roce 1970 byl pak Kašík vyznamenán in memoriam medailí „Za zásluhy o obranu vlasti“. I druhého padlého soudruha Honzátko jeho nadřazení charakterizují jako iniciativního a svědomitého příslušníka, který je navíc třídně uvědomělý a politicky na výši. Honzátko tím, že „padl v nepřímém a nevyrovnaném boji s nepřítelem, jímž byl lstivě napaden, jasně dokázal, že plně dostal slibu své služební přísahy a že nehodlal majetek státu, majetek dělnické třídy, vydat dobrovolně, neznal a majetek, který strážil, byl mu vyrván teprve za cenu jeho života...“ (Ibid. 193). Za statečnost byl tak ještě téhož roku in memoriam povýšen do důstojnické hodnosti. Policisté tedy nejsou reprezentováni jako akční hrdinové, ale ochránci veřejného pořádku, kteří pouze plnili své služební povinnosti. Příznakové je, že jejich síla ani výjimečné schopnosti zde nejsou klíčové. Zmiňuje se však jejich věrnost státnímu zřízení. Stejně jako v předchozích povídkách se setkáváme s obrazy „obyčejných hrdinů“, kteří za svou statečnost zaplatili životem. Poslední oddíl povídky s názvem *Stahující se smyčka* pak popisuje, jak bezpečnost zločince sama vypátrala, ale zasáhla pozdě, neboť v té době již prchli za hranice. Povídka pak končí dopadením Janaty, Švédy a jejich kompliců. Mašínové sice za oslavného jásotu západoněmeckého tisku mizí v ironicky nazvané „zemí svobody“, nicméně jejich komplicové spravedlnosti neunikli: rozsudek, který byl nad nimi vynesena byl „přísný, ale spravedlivý“. Proces s členy bandy je tak dějovým uzavřením povídky. Stejně jako v *Mrtví nemluví* i zde jsou události líčeny z pozice historika, který o případu shromáždil objektivní fakta a pouze je předává čtenáři. Činy Mašínů jsou však specifickým způsobem zarámovány a zasazeny do konkrétního dějinného kontextu. Opět se zde tedy hájí a propaguje ideologická pozice přetahující čtenáře k jistému pólu sdílení. To má tato povídka společné s ostatními mašínovskými reprezentacemi. V následujících oddílech budeme sledovat, jakým způsobem se ono hodnotové přetahování k pólu „my“ v těchto narativech realizuje.

3. Antihrdinové jako potomci buržoazie a kulaci

Polistopadová vyprávění začínají hrdinským příběhem Josefa Mašína seniora.¹⁸ V komunistických narativech se o otci bratří Mašínů také vyprávěči zmiňují, nicméně nehraje tak klíčovou úlohu. Pokud je zmíněn, jeho „odkaz“, který synům zanechal, není příliš pozitivní. V povídce *Operace Konvalinka* R. J. Šuliga se otec Mašínů objevuje na začátku v dialogích postav. Matěj Švéda, otec Václava Švédy, se na svatební hostině rozvykládá o tom, jak s Mašínem při jeho svatbě vycvālali v noci s koňmi na náves a on „pálil z revolveru jednu ránu za dru-

¹⁸ Viz Švéda (2010).

hou jako o Božím těle [...]“ (Šulig 1976: 39). Mašín senior se zde vyjevuje jako nezodpovědný a zhýralý důstojník prvorepublikové armády, který kvůli svému povražení klidně zburcuje celou vesnici. Kdosi ze svatebčanů též letmo připomíná, že s Mašínem bojoval u Zborova a Bachmače. Potom se obrací na Ctirada: „Už tam byl, Ctirade, tvůj táta velkej člověk. Slyšíš, Ctirade!“ (Ibid.). Diskuze se stáčí na politiku a Matěj Švéda, jak později vyjde najevo, Ctirada Mašína schválně provokuje, aby se postavil proti „rudým“: „A teď si vezmi další. Třeba tuhle Ctirada. Syn hrdiny... a co dokáže? Nanejvýš, když se trochu namaže, vede silácký řeči, jak rudí pošlapávají svobodu a demokracii. Tím to u něho končí. Ráno má potom těžkou hlavu, jestli ty jeho řečičky náhodou nezaslechl někdo, kdo neměl.“ (Ibid. 41). Ctirad posléze opravdu začíná proti komunistům bojovat. Otec je v dialogích (záporných) postav identifikován jako hrdina, ale jeho syn se dal na odboj jenom proto, že po válce nic nedokázal: „Zběhl ze školy, střídal jedno zaměstnání za druhým, protože ho odevšad vyhodili. Nechtělo se mu dělat, měl slavného tátu. Na to je citlivej. [...]“ (Ibid. 57). Nerozhodl se tedy bojovat kvůli touze být se za svobodu, ale pouze z nenaplněných ambicí. Podobně líčí spojení mezi otcem Mašínem a jeho syny též povídka Holuba a Císaře *V erbuzlo a nenávisť* (1987). Mašín je zde hrdina, jehož synové se ovšem příliš nevyvedli. Po válce žili z otcovy slávy, avšak postrádali jeho charakterové vlastnosti. Zdědili jedinou: smysl pro hazard. Mašínové rádi riskují stejně jako jejich otec, když bojoval proti nacistům. Nicméně bojové úsilí Mašínů je (na rozdíl od jejich otce) namířeno proti nesprávné straně. Vyprávěč konstatuje, že „jablko padlo daleko od stromu. Synové se až příliš lišili od svého mrtvého otce“ (Císař – Holub 1987: 182). Patřili ke „zlaté mládeži“ a je přirozené, že „socialistické zřízení se pro ně stalo „nepřijatelným zlem“ (Ibid.). Proto se dali na dráhu zločinu.

Zřejmě nejvýraznější roli hraje Mašín senior ve Vrbeckého knize *Mrtví nemluví*. Uznává se jeho odvaha v legionářských bojích, nicméně z jeho odbojových činností za druhé světové války se zmiňuje pouze to, že maluje „protifašistické nápisy na budovu pověstné Pečkárný“ (Vrbecký 1985: 74). Vrbecký líčí Mašínův odpor vůči vyšetřovatelům gestapa a také to, že nevyzradil své spolupracovníky. Rozhodující pro charakteristiku postavy však není jeho odvaha a odbojová činnost, ale třídní původ: „Josef Mašín, statkář a důstojník, otec dvou synů a dcery, byl typickým představitelem své třídy, kterého ani ve snu nenapadlo, že by se řád světa mohl kdy změnit. „Naše služebná mi říká milostpane, a tak je to správné,“ říkával mezi důstojníky“ (Ibid.). Mašín senior je tedy v *Mrtví nemluví* zejména statkářem a důstojníkem a tyto „třídní hodnoty“ chce přenést na své děti: „V rodině drží výchovu svých synů pevně v rukou, vede je k přísné vojenské kázi až drillu, k nadřazenosti. Všechno podporuje jejich zájem o vojenství a o zbraně. Chůvu svých dětí poučuje: „Kdo má v rukou armádu, ten má moc. Moji chlapci budou jednou mocní. Čeká je vojenská kariéra, tak si nepřejí žádné důvěrnosti a hýčkáni“ (Ibid. 74).

Vypravěč povídky se také zmiňuje o dopise, který Mašín senior napsal svým dětem ve vězení (tento dopis potom hraje výjimečnou roli v polistopadových vyprávěních). Cituje se pasáž, kde Mašín nabádá svou ženu, aby ze synů vychovala vlastence: „Zanechám Tě zde, moje drahá, s velkým úkolem. Vychovat naše děti. Vychovej z nich lidi, čestné uvědomělé Čechy a vlastence. Byl bych rád, kdyby některý z chlapců ujal se našeho rodového statku. Ovšem není to žádná podmínka. Nebudete-li mít chuti, tak nemusíte...“ (Ibid. 75). Mašínovo vlastenectví je umenšeno jeho starostí o majetek. Jako buržoazní důstojník se zajímá spíše o to, aby jeho synové zůstali „bohatými a vlivnými“ (Ibid. 79). Má-li si tedy vybrat mezi kapitálem a vlastí, vybere si to první. Vypravěč poté dodává, že ačkoliv to nebyla v závěti podmínka, synové otcův dopis budou sřežít a chápat jako odkaz. Změna poměrů po roce 1948 ovšem Mašínům tento záměr znemožnila, a proto se dají na dráhu zločinu: „Však ne zbytečně nosí Ctirad poslední otcův dopis stále s sebou. Rodový statek v Lošanech nedokázali zachránit, ale budou se mstít“ (Ibid. 84). Motivací jejich činů je obyčejná touha po majetku a moci.

Tento motiv je v průběhu narace dále rozvíjen a netýká se pouze synů Josefa Mašína, ale také jeho manželky Zdeny, která vstupuje na radu svého bratra Ctibora do Komunistické strany vyloženě z prospěchářských důvodů: „Mašínová se rozhodla – vstoupí do té jejich strany. Zatím je příhodná doba, dělnická třída zvítězila, opájí se úspěchem, bdělost otupěla, zkusí to. Zkusila to a v květnu 1948 se z paní generálové stává soudružka. Nebezpečí je tedy zažehnáno“ (Ibid. 79). Touha po moci ji dovedla do komunistické strany, odkud byla ovšem záhy vyloučena, neboť se ukázalo, že je to „představitelka buržoazie“. Mašínová se zde stává komunistkou nikoli pro své upřímné politické přesvědčení, ale jenom proto, aby neztratila svou mocenskou pozici. Stejně jako její manžel a synové, i Mašínová pouze baží po moci a penězích. Rodina Mašínů zde tedy dostává ryze záporné hodnotové znaménko – stává se negativním mýtem.

S podobně zápornými atributy se setkáváme i u reprezentací ostatních členů skupiny. Milan Paumer je charakterizován jako „povaleč, ale dobrý řidič“ (Vrbecký 1985: 81), Zbyněk Janata je zase označen za zloděje: „Janatu nedávno vyloučili ze školy, protože na průmyslovce v Mladé Boleslavi byl přistižen při krádeži auta“ (Ibid.). Důležitou postavou je také Václav Švéda, který v Šuligově povídce ztělesňuje typického „kulaka“, který spolu se svým otcem vykořisťoval obyčejné lidi:

„Vy jste znal Švédu dobře?“ ptá se Valenta jednoho ze starých lošanských chalupníků. Švédu? Jakpak ne. Tady ho znal každý líp než své boty. Vždyť to byl největší statkář ze vsi. A každý si u něho vypotil své. Zvlášť když ještě hospodařil Matěj, ten dokázal dřít lidem kůži s těla. Já jsem to taky poznal. Jednou jsem si od něho půjčil mlátičku... Na půl dne... A víte, kolik dní jsme mu za to museli se ženou oddělat? Hádejte! Sedm, pane, sedm dní jsme mu oba dělali na řepě...“ (Šulig 1976: 63–64)

Václav Švéda a jeho otec jsou vyliční v prvé řadě jako vykořisťovatelé nemajetných vrstev venkova. Z toho vyplývá jejich negativní postoj k novým poměrům. Stejně vysvětlení najdeme i u Jánského: „Předtím mu rozparcelovali statek pro družstvo, a tak se jim mstí, jak může“ (Jánský 1966: 99). V *Mrtví nemluví* se také objevují další postavy bývalé poražené buržoazie, jako je duchovní patron skupiny Ctibor Novák, či přítel Zdeny Mašínové pokladník skupiny Zbyněk Roušar, který je zde ovšem přejmenován: „Zbyšek Bouše je vhodná partie, člověk znalý světa, s tučným kontem v západních bankách, donedávna konzul v Belgickém Kongu, bývalý důstojník“ (Vrbecký 1985: 83). Všechny tyto lidi spojuje nenávist k novému státnímu zřízení a touha po majetku a moci, které nenávratně ztratili:

„Ano, revoluční vlna, která se přehnala přes jejich grunty, slibné kariéry, živnosti a tovarny, je smetla jako třídu do propadliště. Mohli se sice živit prací jako milióny ostatních, oni však zvolili boj za návrat ztracených pozic. Vychováni v přepychu, vedeni k tvrdosti a obdivu ke zbraním, pokračovali jen v tom, co jim bylo od dětství vštěpováno – jste na světě proto, abyste ovládali jiné.“ (Ibid. 96)

Tyto vlastnosti se projeví zejména při rozdělování lupy z přepadu auta převážejícího výplaty pro továrnu Kovolís. Všichni chtěli pro sebe co nejvíc. Švéda si za roli „milicionáře“ koupí dva gauče, darling a sedmnáct tisíc dá své ženě do domácnosti, Janata za dobrý tip dostane padesát tisíc, Josef Mašín inkasuje za smrt účetního zvláštní dvacetitisícovou prémii, kterou velkoryse věnuje matce „na stravu“, a zkrátka neprijdou ani Ctibor Novák a Zbyšek Bouše (Ibid. 95). Jánský zase uvádí, že z peněz koupí Mašínové nejenom silné motocykly, ale také drahé látky z Darexu (Jánský 1966: 113). Členové skupiny jsou posedlí porcováním kořisti a dokonce se kvůli ní i pohádají. Dokazuje se tak, že hlavním motivem ke zločinnému jednání byla touha po penězích. Tento moment je proto v komunistických reprezentacích mimořádně zdůrazňován. I v polistopadových vyprávěních se tvrdí, že peníze nebyly použity jenom k odbojové činnosti. Zde se však bude vytvářet specifická argumentační strategie, která se bude snažit jednání hlavních hrdinů ospravedlnit a ukázat, že Mašínům opravdu nešlo o vlastní finanční prospěch.

Největší emblematická redukce je patrná u hlavních antihrdinů. Bratři Mašínové, kromě toho, že jsou vyliční jako chladnokrevní vrazi, nabývají také mnoha dalších negativních charakteristik. Již jsme zmínili, že Ctirad je v *Operaci Konvalinka* mladý „hejsek“, kterému se nechťelo pracovat, protože měl slavného otce. Zároveň jej k vraždění vede zmařená ctižádost. Stejně tak zahálí i další z Mašínů: „Roztěkaný, lehkomyšlný syn Josef neudělal maturitu. Matka byla tou zprávou krutě zasažena. Vzdělání patřilo k nepsaným zákonům jejího rodu, patřilo k moci a nadřazenosti. [...] Synáček je prostě flákač“ (Vrbecký 1985: 78). Le-

nost je typická vlastnost buržoazie a i pro Mašíny je charakteristická. Své ambice chtějí naplnit tím, že dokážou „něco velkého“ předtím, než definitivně odejdou do zahraničí.

Dalším významným negativním rysem vymezujícím bratry je proradnost. Vypravěč v *Mrtví nemluví* spekuluje o tom, že „každý z bratrů se obíral myšlenkou utéci zvlášť a tak si připsat zásluhy pro sebe“ (Ibid. 90). Vede ho k tomu fakt, že Josef Mašín byl zatčen, když jedné vdané ženě sliboval útěk „s pytlek dolarů“. Ta se ovšem v hádce s manželem podřekla a žárlivý manžel je oba udal. V *Mrtví nemluví* tato epizoda ilustruje věrolomnost pro oba bratry typickou. Nebojují za nějaké ideály, ale chtějí si pouze přisvojit zásluhy a neostýchají se kvůli tomu ani zradit jeden druhého. Pokrevní svazek zde oba bratry rozděluje, místo aby je sbližoval. Do inventáře negativních vlastností Josefa Mašína se též přidává fakt, že svádí vdanou ženu. Tím překračuje hranice dobové morálky.

Stejně záporně je charakterizován i vztah synů k matce. Dobře to dokumentuje scéna, kdy Ctibor Novák a Zbyněk Bouše po chlumeckém atentátu přemlouvají Ctirada Mašína, aby se již s bratrem nepouštěli do žádných zběsilých akcí. Do pokoje vchází matka s kávou: „Stačil jí letmý pohled, aby postřehla, že k dohovoru zatím nedošlo. „Synáčku, chlapče, poslechni nás! My to s tebou myslíme dobře...“, Matko, neříkejte mi chlapečku, ano?! Položte kávu a jděte!“ odsekl syn a otočil se k matce zády“ (Ibid. 87–88). Ctiradova drzost a neomalenost, kterou matka toleruje, je dalším důkazem mravní zpuštělosti buržoazie.

Důležitý rys v narativních strukturách komunistických vyprávění je ten, že u Šuliga a Vrbeckého je ústředním (anti)hrdinou Ctirad Mašín. V *Operaci Konvalinka* je to právě on, kdo se rozhodne pro boj proti komunistům a v *Mrtví nemluví* je již strůjcem akcí a šéfem celé bandy. Mladší bratr Josef v něm vidí svůj vzor: „Bratr Josef poslouchal s planoucím očima. Jako by slyšel otce, přesně tak by to řekl – být silní! Od chvíle, kdy Ctirad s takovou chladnokrevností vpálil tomu strážmistrovi kulku do hlavy, vyrostl v očích do velikosti mstitel“ (Ibid. 84). Josef se snaží bratra napodobit a vyrovnat se jeho chladnokrevností, nicméně se mu to nedaří. Vypravěč líčí epizodu, v níž skupina jede do Olomouce, aby se zmocnila policejní uniformy. Ctirad Mašín je ve vězení, a proto vede celou akci Josef: „Přiberou Janatu a jedou do Olomouce přepadnout příslušníka SNB. Lelkují po ulicích a skutečně jednoho potkají, pronásledují, ale akce se nezdaří. Chybí odvaha, plán, zkrátka všichni vidí, že ve skupině schází Ctiradova rozhodnost“ (Ibid. 91). Mladší bratr Josef tak jako vůdce skupiny zklamává. Po návratu z vězení se Ctirad opět ujímá vedení a plánuje „loupež století“. V povídkách *Operace Konvalinka* a *Mrtví nemluví* je tedy vůdčí role připisována staršímu bratru Ctiradovi, který se tak stává hlavním zlosynem. Po tomto „statickém“ rozboru charakteristik hlavních postav, přistoupíme k analýze jednotlivých akcí skupiny.

4. Akce mašínovského „teroru“

Zřejmě nás příliš nepřekvapuje, že bratři Mašínové jsou v komunistických vyprávěních označováni jako vrazi. Nyní se však také musíme podívat, jakým způsobem se z nich zabijáci dělají. Budeme se proto věnovat akcím skupiny, které jsou hlavním předmětem povídek. Akce v Chlumci nad Cidlinou začíná přepadením taxikáře Šulce. Ačkoliv není jejich nepřítel, Mašínové se k němu rozhodně nechovají v rukavičkách. V Jánského povídce ho strčili „hrubě k mladému, ale pevnému stromu a uvázali ke kmeni s rukama za zády“ (Jánský 1966: 85). V *Operaci Konvalinka* Mašínové taxikáře do úst „cpou jeho vlastní kapesník“ (Šulig 1976: 47) a ke všemu jsou ještě ironičtí a krutí: „Tak, šéfe, tady pěkně stůj! Však on tě někdo najde.“ Muži se zasmějí a odcházejí zpátky na silnici a k vozu“ (Ibid.). Padouši jsou tedy drzí a sarkastičtí i k lidem, kteří se jim náhodně připlétli do cesty. Ukazuje se, že nedělají žádný rozdíl mezi policistou a obyčejným taxikářem nebo sanitním zřízcem. Nejsou nemilosrdní pouze ke svým (třídním) nepřátelům, ale úplně ke všem.

Ještě před vlastním přepadem chlumecké stanice uvádí v *Operaci Konvalinka* R. J. Šulig na scénu strážmistra Kašíka, který si pro ukrácení dlouhé chvíle ve službě povídá s nočním hlídačem Brejchou. Policista je zde představen jako starostlivý otec dvou dětí (myslí na ně, neboť stonají). Jeho hlavní rys se však ukazuje v rozhovoru s „šípkovým dědkem“. Kašík si stěžuje, že lidé jeho roli strážce zákona v novém komunistickém státě stále ještě plně nepochopili: „Pořád si ještě nezvykli, že my nejsme četníci...“ (Šulig 1976: 44). Brejcha mu však vysvětluje, že pro lidi není lehké jeho novou roli plně přijmout, jelikož byli po celý život zvyklí na „staré“ pořádky: „Tomu se, Oldřichu, ani nediv. Nás obyčejný lidé policajti a četníci léta cepovali po svém, ten, kdo neměl peníze, neměl podle nich ani pravdu. Tohle pořád v lidech je, a nedostaneš to z nich za pár neděl ani za pár měsíců. Nejdřív se na vlastní kůži musí přesvědčit, že vám jde o většinu lidí týhle republiky, a ne jenom o pár tisíc pracháčů [...]“ (Ibid. 44). U Šuliga je tímto policista zlidštěn a navíc je zde zjevná tendence představit jej jako někoho, kdo stojí na straně „lidu“, neboť nestraní bohatým jako dřívější četníci. Kašík je jako ochránce „obyčejných lidí“ zařazen k pólu „my“. Takto se v narativu připravuje pole pro to, aby zastřelení Kašíka mohlo být čtenářem interpretováno jako úkladná vražda dobrého člověka a poctivého komunisty.

Vlastním vrcholem je samotný přepad chlumecké stanice. U Jánského i Šuliga je atentát rekonstruován shodně. Mašínové chtějí vylákat strážmistra Kašíka ze stanice pod záminkou autonehody. Poté, co jim otevře, je zasažen tyčí, avšak úder není dostatečně silný a policista vytahuje zbraň. Josef Mašín ho proto zastřelí, ačkoliv nechce, neboť cílem skupiny je získat zbraně. Celá akce tak končí nezdarem. V *Mrtví nemluví* je však tato scéna vystavěna poněkud jinak. Plán je takový, že přepad provede sám Ctirad, aby „zbrklý bratr“ neudělal nějakou

hloupost. Ve chvíli, kdy si Kašík sedne za stůl a chce zapsat výpověď o fingované autonehodě, Ctirad provede svůj záměr:

„Chvilky nepozornosti využije Mašín a bleskovým úderem zasadí Kašíkovi ránu do hlavy. Krev zbarví stůl i zeď, strážmistova hlava leží nehybně, ale Ctirad Mašín má svoje zásady – mrtví nemluví – a vystřelí z pistole ránu jistoty. „Má dost,“ řekne rozkročen a podívá se na bleďého bratra, který vyjekne: „To už jsi nemusel!“ Musel! Pamatuj si, musel! Jenom mrtví nemluví... Rychle zbraně. Dělej!“ křikne Ctirad a bouchne ho pěstí do zad.“ (Vrbecký 1985: 82)

Ctirad tedy zastřelí zákeřně zezadu již omráčeného policistu, aby nic neprozradil, nikoliv proto, že by vytahoval zbraň. Zároveň zde vidíme disproporci mezi oběma bratry. Zatímco Josef je vystrašený a nerozhodný, Ctirad je tím, kdo chladnokrevně zabíjí a zároveň svému bratru rozkazuje, co má dělat. V *Mrtví nemluví* skupina získává zbraně již při chlumeckém přepadu. Mašínové s partou proto krátce potom oslavují úspěch akce „několika odlivkami alkoholu“ (Ibid.). Zanedlouho se také připravují na další útok, neboť Ctirad chce mít velkou a patřičně vybavenou skupinu.

Druhá akce je zobrazena v podobném duchu. Mašínové se zmocní sanitky a zřízence chtějí spoutat v lese. U Jánského je únos popsán věcně. V *Mrtví nemluví* se však vyprávění transformuje do první osoby, neboť události líčí samotný řidič sanitky Turina. Mašínové jsou zde opět hrubí a zřízence Kalvína uspávají přesto, že jim říká o své srdeční nemoci a poté pokračují na cestě za dalším zločinem. Vypravěč konstatuje, že Turinovi z peněženky ukradli 1300 korun. Vylákání strážmistra Honzátko probíhá vždy stejně: Mašínové jej pod nějakou záminkou přesvědčí, aby opustil stanici, venku ho přepadnou a sváží. Ve vylíčení tohoto střetu hraje policista aktivní roli. Ačkoliv spoután a proti přesile, neváhá se útočníkům postavit na odpor. Stejně tomu je i v povídce *V erbu zlo a nenávisť*. Zlosynové se na něj vrhli, a ačkoliv na něj mířili dvěma pistolemi, „statečný příslušník se nevzdával. Při zápase se jim však přece jen podařilo ho odzbrojit a spoutat padákovou šňůrou“ (Císař – Holub 1987: 192). Mašínové mu dokonce nabízejí spolupráci, ale hrdinný příslušník se jim vysměje. Potom ale přichází konečné zúčtování.

V povídce *Terror* Honzátkovi Ctirad Mašín chladnokrevně podržne krk dokonce ještě před tím, než ho uspí: „A strážmistr se brání, válí se po zemi, rve za pevné šňůry, které mu poutají zápěstí, odvrací obličej od chuchvalce vaty... A tehdy vyndá Ctirad Mašín nůž upevněný na zápěstí. Janatu něco dusí v hrdle, svírá a zvedá se mu žaludek, vypotácí se ven do tmavé ulice a usedne do vozu“ (Jánský 1966: 111). V *Mrtví nemluví* je Honzátko ještě odvážnější a zaútočí na Mašína jako první:

„Kde jsou zbraně?“ Spoutaný muž mlčí. „Zbraně povídám!“ křikne Ctirad Mašín a udělá krok. Vtom se Honzátko prudce otočí a chce zaútočit nohou. Levačka však mine. Chtěl nakopnout útočníka, který uhnul a vystřelil. Tělo štábního strážmistra se vymrští jako ocelové pero a padne naznak. Ohlušený Mašín zkříví tvář, zdá se mu, že zasažený vstává, udělá tedy skok, vytáhne dýku a ostrým švihem prořízne mrtvému krk. Z hluboké rány vystříkne krev.“ (Vrbecký 1985: 86)

Honzátko se postavil proti přesile a zaplatil za tuto službu vlasti životem. Terroristé potom vezmou zbraně, naloží je do sanitky a odjedou do Prahy. U Šuliga není sice tato scéna vylíčena tak drasticky, ale při ohledávání místa činu přichází za detektivem Rýdlem manželka zabitého policisty: „Řekněte, že to není pravda,“ obrací se rozrušená žena na Rýdla. Ale ten má najednou v hrdle příliš mnoho slz, než aby jí mohl říci něco uklidňujícího. A tak jen mlčky pokyvuje hlavou. „To přece není možný, Karla tady měli všichni rádi... Všichni ho tady měli rádi... kdo to jen mohl udělat?“ (Šulig 1976: 54). Tato dojemná scéna nám připomíná podobný výjev ze zemanovské epizody věnované plánickému (tj. babickému) případu vraždy komunistů (*Vrah se skrývá v poli*). Blanka Mutlová též oplakává svého manžela zavražděného diverzanty, zatímco ji Zeman uklidňuje. Policista Honzátko je v *Operaci Konvalinka* vylíčen jako dobrý člověk a otec dvou dětí, kterého měli lidé rádi, a nikoliv pouze jako ochránce státního zřízení. Jeho zabití je tak hanebným činem spáchaným na nevinném muži.

O motivaci Mašínů ukrást peníze pro výplaty podniku Kovolis jsme již hovořili. Nevede je k tomu jen snaha vybavit skupinu silnými motocykly, ale také touha po penězích, které využijí i pro soukromé účely. Při přepadení je Josefem Mašínem zabit pokladník Rošický. Mašín a Švéda jsou zde reprezentováni jako útočníci a Rošický pouze svědomitě brání státem svěřené peníze. U Jánského je vylíčen pouze kratší potyčka: „Rošický už vystupoval, už držel zbraň, ale než mohl odjít a zamířit, vrhl se mladý muž po něm a strhl ho na cestu. Byl to rychlý a krátký zápas, neznámý vyřval staršímu muži zbraň, zamířil a bez rozmyšlení dvakrát stiskl. Pokladník se přestal bránit. Byl mrtev“ (Jánský 1966: 96). Je také velmi důležité, že Rošický je v povídce výslovně označen jako nekomunista: „Rošický, to už nebyl příslušník SNB, a ani komunista, byl to prostý bezpartijní člověk. Tuhle smrt skupina nemohla motivovat politicky...“ (Ibid. 113). U Jánského se tímto politický rozměr činů bandy neutralizuje a důraz se klade na osobní prospěch, který zločinci z ukradených peněz měli. V povídce *Operace Konvalinka* Josef Mašín pokladníka zastřelí, když je ještě ve vozu: „První se z překvapení vzpamatovává pokladník Rošický. Sahá do kapsy pro pistoli. Nestačí ji však ani natáhnout a třeskne výstřel. To muž, který zastavil auto, stiskl spoušť své zbraně“ (Šulig 1976: 58). K žádné dramatické rvačce tedy nedochází.

V *Mrtví nemluví* Mašín zastřelí pokladníka, aniž by se bránil či měl v úmyslu vytáhnout zbraň. Rošický ale není jenom pasivní obětí. Nelíbí se mu, jak se

k němu ten mladík chová a dává mu to statečně najevo: „Odplivne si: ‚Táta by ti měl nařezat,‘ řekne, aby si ulevil. Vzápětí pozná, že měl mlčet. S tím pistolníkem opravdu nejsou žerty“ (Vrbecký 1985: 94). Potom jej Mašín chce uspat: „Jde k němu s bílou plachetkou. V druhé ruce pistoli. Rošický uskočí. Útočník šlápne do prázdna a v tom se ozve rána. Tělo Josefa Rošického setrvačností poskočí a hlavou narazí na plot. Mašín chvilku postojí a odhodí látku. Uspání účetního je už zbytečné...“ (Vrbecký 1985: 94). Zloduch potom svůj zločin ironicky komentuje: „No konečně, cos tam s nimi dělal?“ zeptá se „milicionář“ Švéda. „Ale, ten chlápek chtěl zlobit, musel jsem ho poučit,“ odpoví Mašín a rychle skočí do vozu“ (Ibid. 95). V této scéně je z narativního hlediska zajímavá též postava vedoucí závodní kuchyně Minaříková, která má sice od Mašína příkaz stát a nehýbat se, ale „nedbá strachu a běží, co jí dech stačí, aby přivolala pomoc“ (Ibid. 95). Stejně jako Honzátka nebo Rošický, i ona je jednou z „obyčejných“ hrdinů z lidu, jelikož se vzepře bezpráví a běží pro pomoc. Krádež se zdařila, neboť banda odcizila přes 800 000 korun, které její členové použijí zejména k osobnímu obohacení.

Poslední významná akce, při které Mašínové opět předvedou, že se neštítí střilet na bezbranné civilisty a ničit státní majetek, je zapálení stohů na Hané. Jánský akci uvádí přehledem historické situace: „V roce 1953 to ještě občas nejde tak docela dobře, družstevní hospodaření je mladé, chybějí zkušenosti s prací na velkých plochách, s mechanizací, s lidmi. A jsou tu venkovští boháči, zbavení moci, ale nesmiřitelní. Někteří se mstí. V těch letech poznaly vesnice sdostatek, co je třídní boj...“ (Jánský 1966: 100). Není těžké rozpoznat, že historické vyprávění, které se zde čtenáři prezentuje, je koherentní s oficiální komunistickou interpretací dějin. Odpor proti kolektivnímu hospodaření se zde prezentuje jako něco nebezpečného a reakčního. Mezi venkovské boháče se počítá i Václav Švéda, který kdysi vlastnil statek. Bude to tedy právě on, kdo spolu s Ctíradem Mašínem provede podpálení stohů na Hané. Pozornost se ve vyprávěních zaměřuje na konfrontaci paličů s obyčejnými občany Mořic. Situace je ve všech narativech vylíčena z pohledu svědků. Náčelník hasičů Lecián s místním občanem Stanislavem Blažkem začnou pronásledovat dva podezřelé muže na kolech, jak ujíždějí pryč od místa požáru. Poté, co je Lecián osloví, že tmy se ozve nadávka („Ty kurvo!“) a vzápětí neznámý na Leciána vystřelí: „najednou to bleskne, jednou a ještě jednou, to je přece pistole, a Lecián ji u sebe nemá, kde by ji vzal, je to tedy ten druhý, a střelí po Leciánovi!“ (Jánský 1966: 101–02). Muž potom ještě pálí na Blažka, kterého ale nezasáhne, neboť se „vrhne do polí ke skupině stromů“ (Ibid. 102). Stejně drzý a nevypočitatelný je neznámý střelec i v *Operaci Konvalinka*: „Lecián zastavuje u muže, který opravuje [kolo – pozn. J. Š.]: ‚Co jsi zač? Co tady vlastně děláš? Proč jsi v Mořicích ujel, když jsem tě stavěl?‘ ‚A co je tobě do toho? Starej se o sebe a plav odtud,‘ odsekne muž sehnutý nad kolem. ‚Tak abys věděl, je mi do toho dost...‘“ (Šulig 1976: 61). Potom opět následuje střelba, přičemž Lecián padá k zemi a Blažek se schovává v nedalekém lese. Podobně je

tomu v *Mrtví nemluví* s tím rozdílem, že se Blažek neukrývá v lese ani neutíká, ale okamžitě poskytuje pomoc raněnému: „Jan Lecián vykřikne bolestí; první střela ho zasáhne do hrudníku, druhý projektil mu vystřelí pravé oko. Nad zoufale sténajícím Leciánem se v tu chvíli už sklání Blažek. Dva další výstřely od vzdalující se postavy ho přitiskly k zemi. Útočník naštěstí tentokrát minul a utíká dál po ní cestou k Viceměřicím“ (Vrbecký 1985: 100). Lecián s Blažkem zde opět reprezentují obyčejné občany, kteří splnili svou občanskou povinnost a sami se iniciativně snaží vypátrat žháře, aby ochránili společný majetek státu. Ctírad Mašín a Švéda jsou naopak agresivními vetřelci, kteří záměrně ničí výsledky kolektivizačního úsilí mladého státu a sami zaútočí na oba bezbranné muže. Akce záškodníkům vyšla, neboť se jim podařilo zapálit jedenáct družstevních stohů a způsobit škodu přes sedm set tisíc korun. Jako obvykle skupina svůj úspěch notně oslavuje. Nicméně smyčka kolem banditů se začíná stahovat a Václav Švéda má strach, že bude odhalen. Skupina se tedy rozhodne opustit republiku.

Útěk do Berlína není v žádném z komunistických vyprávění vylíčen nijak podrobně. Autoři zřejmě chtěli co nejvíce potlačit jakékoliv náznaky hrdinství Mašínů. Pouze se konstatuje, že při něm členové bandy opět použili násilí: „Bezohlednost jednání oné skupiny při pohybu na území NDR připomínala vraždy v Chlumci a Čelákovcích“ (Jánský 1966: 106). Nejdříve chtěli ukrást automobil, poté byli pronásledováni a několikrát se střetli s východoněmeckou policií, přičemž opět vraždí. V *Mrtví nemluví* Janata „zrazuje“ své společníky, když od nich v noci tajně uteče, Václav Švéda je raněn do ramene a zajat. Do Berlína se tedy dostává spolu s bratry Mašíny ještě Milan Paumer. Poté jsou oslavováni rádiem Svobodná Evropa a západoněmeckým tiskem jako hrdinští synové legendárního československého generála. Nepodařilo se jim však to hlavní, oč usilovali, tedy vrátit se zpět do Československa jako „agenti americké rozvědky a pokračovat v podvratné činnosti“ (Vrbecký 1985: 107). Policejní aparát tedy v boji s těmito vrahy a sabotéry zvítězil. Policistům se zločince sice nepodařilo chytit, ale přesto překazili jejich plány. Povídky tak končí happyendem.

5. Závěr: Mašínovské reprezentace mřížkou komunistické ideologie

Ve všech narativech o bratrech Mašínech z éry komunismu jsme se setkali s rozdělením reprezentovaných světů na dvě nesmiřitelné poloviny. Tato axiologická osa zasahuje do všech jejich složek. Ovlivňuje charakterizace postav, rozvrstvení prostoru i dějinného času. Na jedné straně stojí komunisté a poctivě pracující „dobří lidé“ a na straně druhé lidé štitící se práce (povaleči, buržoazie), kteří s „novým pořádkem“ zákonitě nesouhlasí. Takovéto rozvrstvení odpovídá Van Dijkově definici ideologie, kterou pojímá jako „samoobslužné schéma pro

reprezentaci společenských skupin *my* a *oni*“ (Bílek 2007: 103).¹⁹ Ideologický text se snaží čtenáře přetáhnout k určitému „poli sdílení“ (Ibid. 101), přesvědčit jej o správnosti této pozice („my“), ať už ji vyjevuje explicitně, či se ji snaží mytický obléct do hávu přirozenosti. Protiklad „my“ versus „oni“ se v mašinovských narativech realizuje na mnoha rovinách. Snad nejvíce je toto dělení patrné u postav. Bratři Mašinové jsou reprezentováni jako vrazi. Jejich rodině a přátelům jsou stejně tak připisovány negativní hodnoty. Všichni patří do jedné velké skupiny „oni“, jež je v komunistickém ideologickém univerzu označena jako „nepřátelé socialismu“. Jsou to zbabělci, líní budižkničmové, povaleči a zloději. Lenost je v socialistickém světě významná charakteristika buržoazie a bratři Mašinové nejsou v tomto smyslu výjimkou. Loupí a vraždí kvůli osobnímu zisku, a protože touží po bezpracných příjmech. Kvůli penězům jsou schopni se pohádat a dokonce i zradit. Na opačném pólu potom stojí stateční policisté a bezúhonní občané, kteří riskují své životy, aby pomohli uchránit výdobytky socialistického zřízení.

Nevyskytuje se zde tedy figura jedinečného geniálního detektiva, ale pouze družná práce celého bezpečnostního sboru. Tento prvek je totiž viděn jako mnohem realističtější a pravdivější. Socialistická detektivka totiž „těží z reálné skutečnosti, potýká se se skutečnými problémy, zasahuje do nich a soudí je“ (Cigánek 1962: 160). V tomto smyslu patří tedy analyzované texty do linie socialistického realismu. Zkoumané texty však nefungují výlučně na rovině umělecké či zábavné, ale jejich cílem je působit na čtenáře persvazivně. Měly zajišťovat, aby recipienti přijali za své postoje a hodnoty, které texty propagovaly. Irena Reifová při analýze normalizačního seriálu *Synové a dcery Jakuba Skláře* chápe ideologii jako „významy, které asociují a vysvětlují nutnost a prospěšnost formalizace vedoucí úlohy Komunistické strany Československa a reprodukuji s ní související hodnoty, názory, přesvědčení a postoje“ (Reifová 2007: 39). Tato zužující definice se dá přirozeně použít i na mašinovský materiál. Jako představitelé buržoazie byli Mašinové dějinně předurčeni k tomu, aby byli Vítězným únorem „smeteni do propadlišť dějin“. Ideologický rastr textů je koherentní s vyššími diskurzivními celky, neboť plně zapadá do komunistické interpretace historie. Takovýto výklad minulosti tedy jednoznačně reprodukuje hodnoty a postoje spojené s KSČ a zároveň delegitimizuje její oponenty. Povídky o bratrech Mašíněch z nakladatelství Naše vojsko jsou dokladem toho, jakým způsobem se státně socialistický režim snažil bojovat o hegemonii a přesvědčit občany, že ti, kdo se mu postavili, byli zločinci a vrazi.

¹⁹ Viz (Van Dijk 1998: 69).

Bibliografie

Primární zdroje

- CIGÁNEK, Jan (1962). *Umění detektivky. O smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy.
- CÍSAŘ, Alois – Holub, Ota (1979). *Příběhy věrnosti a cti*. Praha: Naše vojsko.
- CÍSAŘ, Alois – Holub, Ota (1987). *Příběhy věrnosti a cti*. Praha: Naše vojsko.
- JÁNSKÝ, R. (1965). „Teror“. *Československý voják* 14, č. 17, s. 28–31 (pokračování v dalších číslech téhož ročníku: č. 18, s. 28–31; č. 19, s. 32–34; č. 20, s. 32–34).
- JÁNSKÝ, R. (1966). *Tady Bezpečnost*. Praha: Naše vojsko.
- RAMBOUSEK, Ota (1990). *Jenom ne strach. Vyprávění Ctirada Mašína* (Praha: Nezávislé tiskové středisko).
- MASIN, Barbara (2005). *Odkaz. Pravdivý příběh bratří Mašinů*. Praha: Mladá fronta.
- MAŠÍN, Ctirad et al. (2010). *Cesta na severozápad*. Praha: Academia.
- NĚMEČEK, Jan (1998). *Mašinové. Zpráva o dvou generacích*. Praha: Torst.
- NOVÁK, Jan (2004). *Zatím dobrý. Mašinovi a největší příběh studené války*. Brno: Petrov.
- SEQUENS, Jiří (režie; 1975–1980). *Třicet případů majora Zemana*.
- ŠULIG, R. J. (1976). *Životy pro život*. Praha: Naše vojsko.
- VRBECKÝ, František (1985). *Mrtví nemluví*. Praha: Naše vojsko.

Sekundární zdroje

- BÍLEK, Petr A., ed. (2007) *James Bond a major Zeman. Ideologizující vzorce vyprávění*. Praha: Pistorius, Olšanská paseka.
- DELAMATER, Jerome, H. – PRIGOZY, Ruth, eds. (1997). *Theory and Practice of Classic Detective Fiction*. Westport, Conn.; London: Greenwood Press.
- FORSTER, Edward, M. (1954). *Aspects of the Novel*. New York: Harcourt Brace.
- JANOUSEK, Pavel, ed. (2007). *Dějiny české literatury 1945–1989. II. 1948–1958*. Praha: Academia.
- JANOUSEK, Pavel, ed. (2008a). *Dějiny české literatury 1945–1989. III. 1958–1969*. Praha: Academia.
- JANOUSEK, Pavel, ed. (2008b). *Dějiny české literatury 1945–1989. IV. 1969–1989*. Praha: Academia.
- REIFOVÁ, Irena. (2007). Synové a dcery Jakuba Skláře: Dominantní a rezistentní významy televizní populární fikce ve druhé polovině 80. let. *Mediální studia* 2, č. 1, s. 34–67.
- ŠVÉDA, Josef (2010). The Mašin Brothers' Story in the Light of History: A Narratological Examination of the Historical Narrative. *Slovo a smysl* 7, č. 13, s. 91–107.

ŠVÉDA, Josef (2012). Bratři Mašínové jako hrdinové socialistického a kapitalistického realismu. In: Veronika Veberová – Petr A. Bílek – Vladimír Papoušek – David Skalický, eds. *Jazyky reprezentace*. Praha: Nakladatelství Akropolis, s. 232–249.

VAN DIJK, Theun A. (1998). *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.

Summary

Representation of Mašín brothers as „enemies of socialism“ in short stories edited by Naše vojsko publishing house (1966–1987)

Short stories about Mašín brothers illustrate the way, how the socialistic state regime tried to get a hegemony and to persuade its citizens arguing that people who did not agree with the system were criminals and murderers.

Mgr. Josef Švéda, MPhil., Ph.D.
Ústav české literatury a literární vědy
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
nám. J. Palacha 2
11638 Praha 1
josef.sveda@email.cz

Volání hlasu v pusté ulici – několik okouzlených poznámek ke knize Petra Rezka

Blanka Činátlová

Pokusil jsem se jednou ukázat, že umělec, podobně jako filozof a politik, který ve svých rozhodnutích pouze nemani-puluje, ale stojí na hraně smyslu „vše nebo nic“, jako básník i terapeut, jsou zvláštní existence. Jsou to ti, kteří slyší volání hlasu v pusté ulici a vědí, že v této ulici jsou sami. Nevědí, kdo je volá, odkud je volá, zda je to léčka a jak je silný protivník.

Roland Barthes se ve *Světlé komoře*¹ ptá: „Mám-li rád nějaký snímek, jestliže mě znepokojuje, prodlávám u něho. Co dělám během celé té doby, kdy jsem s ním?“ Tato otázka nemíří pouze k problému recepce, ale ptá se po tom, co to vlastně znamená opravdu „být s“ uměleckým dílem. Přednášky a studie Petra Rezka, zařazené do pátého svazku jeho spisů, na tuto otázku odpovídají. Název *Tělo, věc a skutečnost v umění šedesátých a sedmdesátých let*² toto pobývání zdánlivě tematicky a časově omezuje, respektive zaměřuje na konkrétní umělecké projevy, jako například pop-art, land-art, body-art, minimalistické sochařství, happening či konceptuální umění, ale napříč těmito jednotlivými exkurzi se line několik perspektiv, jež otevírají a „obhlížejí“ témata a otázky aktuální dnes možná mnohem víc než kdykoli předtím – jak rozumět umění, v čem spočívá podstata kritického postoje, jakou roli hraje osobní fascinace diváka (či čtenáře) nebo jak se současné umění vztahuje k tradicím evropského umění.

Soubor přednášek předznamenávají slova H.-G. Gadamera: *Ukázat, co jest, v myšlení znamená: naučit vidět to, co jsme schopni nahlédnout všichni*. Již v první přednášce věnované pop artu Rezek zdůrazňuje fenomenologické východisko oproti klasické „uměnovědné analýze“. Fenomenologie je především *nalézáním vidění*. Autor, jenž se v předmluvě vyznává z fascinace i roztrpčení, které pro něj představují krajní polohy vymezující *pole kritického pohybu porozumění*, nás vtahuje do umění vidět. Všechny jeho „pohledy“ – ať už míří k Warholovým sítotiskům, Segalovým plastikám, konceptuálním umělcům či vlastním fotografickým pokusům – svědčí o fascinaci viděným. Co je podstatou tohoto okouzleného, fascinovaného vidění? Původ slova fascinace odkazuje nejen k okouzlení (fas-

¹ Barthes (2005).

² Rezek (2010).